

rooppaan, korostaa vuosien 1945-89 välisen ajan epänormaaliutta. Tuona ajanjaksona itäeurooppalaisille kehittyi erinomainen kyky erottaa totuus propagandasta. Kun heitä pommitettiin jatkuvalla informaatiolla, jonka tarkoituksena oli pyyhkäistä pois sotaa edeltäneet historia- ja yhteiskuntakäsitykset jne., itäeurooppalaiset oppivat asettamaan uudet informaation osaset siihen tiedon viitekehykseen, joka oli hankittu ”epävirallisista” lähteistä, kuten vanhemmilta sukulaisilta, Radio Free Europesta, Voice of Americasta ja vastaavista. Vogt vaikuttaa aliarvioivan näitä taitoja ja toisaalta yliarvioivan neuvostosysteemin voiman ihmisten ajattelun ohjaajana. Vogt sanoo eräästä haastateltavastaan, että ”[Itä-Saksan] järjestelmä symbolisoi hänelle niin monia positiivisia asioita sen vuoksi, että hän oli sopeutunut järjestelmään” (s. 39). Implisiittinen argumentti näyttää olevan se, että yksilö ei olisi voinut arvostaa paljoakaan DDR:ssä, jos hän ei olisi joutunut massiivisen propagandan lumoamaksi.

Vogt väittää myös, että ”suurimmalla osalla [Itä-Euroopan] ihmisistä oli tuskin käsitystä siitä, mitä sellaiset termit kuin kapitalismi, demokratia tai jopa vapaus itse asiassa tarkoittivat” (s. 67). Todellakin, itäeurooppalaisilla ei ollut henkilökohtaisia kokemuksia kyseisistä ilmiöistä yhteiskunnan tasolla, mutta ei kuitenkaan voida olettaa, että heidän käsityksensä kyseisistä termeistä pohjautuivat tuon ajan koulukirjoihin. Kirjoittajan oma-

kin käsityksensä demokratiasta on luonteeltaan normatiivinen. Hän väittää, että ”hallintojärjestelmä ansaitsee tulla kutsutuksi demokraattiseksi ainoastaan, jos sen kansalaiset ovat omaksuneet demokraattisen asennoitumistavan muodolliseen poliittiseen valtaan ja valtioon ja jos he ovat oppineet olemaan itsenäisiä ja aktiivisia suhteessaan niihin” (s. 195). Hän ei sano pitääkö hän tällaista demokratiaa ”kauniina ja suuremmoisena yhteiskunnallisena Utopiana” niin kuin eräs hänen haastateltavistaan, Rita, pitää (s. 258) vai voidaanko se empiirisesti havainnoida mistä tahansa nykyisestä valtiosta.

Putinin kimppuun tunteella

Anna Politkovskaja: *Putinin Venäjä*. Keuruu: Suomen Rauhantuuletajat-Like, 2005. 287 s.

Venäläinen riippumattoman moskovalaisen *Novaja Gazeta* -lehden toimittaja Anna Politkovskaja on eräänlainen Venäjä-kriitikkojen ikoni. Hän on hankkinut maineensa ja arvostuksensa suorapuheisena ja jopa kärjekkäänä vallan arvostelijana ja Tšetšnian sotien kriitikkona. Hän on vierailut Kaukasian alueella vuodesta 1999 lähtien yli 40 kertaa ja kirjoittanut paljon sekä Tšetšnian siviiliväestöön kohdistuvista että Venäjän armeijassa tapahtuvista ihmisoikeusloukkauksista. Työstään hän on saanut lukuisia toimittaja- ja ihmisoikeuspalkintoja, sekä Venäjällä että ulkomailla.

Vogtin tutkimuksen perimmäinen fokus on osoittaa yhteydet itäeurooppalaisten vallankumouksen aikaisten ja sen jälkeisten henkilökohtaisten kokemusten ja yhteiskunnallisten muutosten välillä. Yhteiskuntien pako menneisyydestä ei olisi ollut mahdollinen ilman tulevaisuuden visioita, tai utopioita, kuten Vogt niitä kutsuu. Tällaista vuoden 1989 vallankumousten analyysia, jossa yhdistyvät yksilö ja yhteiskunta, menneisyyden mahdottomuus ja tulevaisuuden odotukset – ja monet muut tasot näiden välillä – oli pitkään odotettukin.

Katri Vallaste

Parhaimmillaan Politkovskaja on piirtäessään pistemäisiä ajankuvia Venäjästä. Hänen kirjoittelunsa on myös elävä todiste siitä, että sana voi olla vahva ase. Venäjän viranomaiset ovat rajoittaneet ja vaikeuttaneet monin tavoin hänen toimintaansa jo useamman vuoden ajan. Syyskuussa 2001 Politkovskaja kertoi lehtiartikkelissaan huhuista, joiden mukaan Venäjän armeija olisi ampunut alas oman helikopterinsa, koska siinä olleet korkea-arvoiset sotilasjohtajat olivat kuljettaneet todisteita armeijan sotarikoksista. Venäjän puolustusministeriö yritti estää artikkelin julkaisemisen ja varoitti, että Politkovskaja tapettaisiin, mikäli hän palaisi Tšetšeniaan. Politkovskaja päätti paeta Wieniin, mutta palasi kuitenkin joulukuussa 2001 takaisin

Moskovaan ja jatkoi Tšetšenian sodasta kirjoittamista.

Nyt ilmestyneessä kirjassaan *Putinin Venäjä* Politkovskaja piirtää Venäjästä tylyn kuvan. Hänen luonnehdintansa presidentti Putinista eivät taatusti ilahduta Kremlin valtiasta. Politkovskaja uskoo lännen katselevan Putinia hyväuskoisesti vaaleanpunaisten lasien läpi. Tämän väärän luulon kumoamisella hän ainakin implisiittisesti perustelee toistaiseksi vain lännessä ilmestyneen kirjansa tarpeellisuutta. Kirja on epäilemättä tarpeellinen, mutta väite hieman naiivi. Putinia kohdellaan lännessä niin kuin Venäjän presidenttiä tuleekin kohdella, maansa päämiehenä. Ei se silti ole estänyt länsilehdistöä kirjoittamasta hänen FSB-taustastaan ja kritisoimasta hänen politiikkaansa, mm. Tšetšenian sotaa. Kysymys on pikemminkin siitä minkä Politkovskaja on myös itse havainnut: lännen ja Venäjän johdon suurpoliittiset intressit ovat yhdistyneet monessa kysymyksessä. Se on tehnyt Venäjästä lännelle hyödyllisen liittolaisen. Kysymys on lännen reaali politiikasta – ei sen ruusunpunaisista harhaluuloista Putin suhteen.

Mutta niin kuin Politkovskaja itse kirjoittaa, hän ei ole poliittinen analyytikko, vaan tunteella Putinin kimppuun käyvä journalisti. ”Tämä kirja ei ole analyysi Putinin politiikasta... Nämä ovat pikaisesti muistiinmerkittyjä tunneperäisiä reaktioita elämän laidalta, jossa Venäjällä tänään eletään”. Tämä on sekä kirjan vahvuus että heikkous.

Politkovskaja on vihainen

paitsi Putinille, myös maanmiehilleen ja lännelle. Beslanin koulukaappauksen jälkeen toteutettu kuvernöörien suoran vaalin peruuttaminen oli hänen mukaansa ”perustuslaillinen herjaus ja kansan halveksimista, mutta kansa vastasi vaikenemalla täysin”. Kansa on Politkovskajan mukaan Venäjällä kuin suuri lammaslauma, joka seuraa hiljaa määkien johtajaansa. Nord-Ostin ja Beslanin tragediat saattoivat tapahtua hänen mukaansa siksi, että ”kansa, joka on erinomaisesti koulutettu virallisella valheella Nord-Ostista, ei vaadi oikeudenmukaista tutkimusta ja lainkäyttöä Beslanin jälkeen... Suuri osa ihmisistä kulutti Nord-Ostin ja Beslanin väliset kaksi vuotta nukkumalla edelleen rauhallisesti kodeissaan ja tanssimalla diskoissa. Välillä käytiin äänestämässä Putinia.” Niinhän se yleensä on joka maassa – jopa vallankumousten Venäjällä. Tapahtui melkein mitä tahansa, ellei se sitten osu omalle kohdalle, niin suurin osa ihmisistä yrittää vain jatkaa normaalia elämäänsä ja nauttia parhaansa mukaan siitä.

Ja silti Politkovskaja panee toivonsa tuohon samaan kansaan, sillä vain sen herääminen voi hänen mukaansa sulattaa Venäjän ”poliittisen talven” taas suojaääksi. Suojasään odottaminen Kremlistä, kuten Gorbatšovin aikana tehtiin, olisi hänen mukaansa ”tyhmää ja epärealistista”. Eikä apua voi odottaa myöskään lännessä, sillä se reagoi vain ”ponnettomasti Putinin terrorisminvas-taisiin lääkkeisiin”. Tässä voi vain kysyä kuinka muuten voisi edes

olla, sillä lännellä on itsellään syviä ongelmia epäonnistuneen Irakin sodan ja terrorisminvastaisen taistelun aloittamisen jälkeen. Politkovskajan suuttumusta lännelle selittää ehkä hänen siihen kohdistamansa epärealistiset odotukset, eräänlainen lännen idealisointi. Mutta niin kuin hän itse listaa, lännelle kelpaa moni asia Venäjältä: ”vodka, kaviaari, kaasu, öljy, karhut, kiehtovan outoa rotua olevat ihmiset... Eksoottisiin venäläisiin markkinoihin on jo totuttu... Ja kaikki vain hokevat: ’al-Qaida ja al-Qaida...’ Kirottu mantra, jonka niskoille voi vaivattomasti työntää vastuun uusien tragedioiden ketjusta ja toteuttaa sokeaa kosta.”

Oma suosikkini Politkovskajan kertomuksissa Putinin Venäjän laitamilta on luku Tanja, Miša, Lena ja Rinat. Siinä hän kertoo neljän ihmisen tarinan Venäjän murroksessa. Heistä Tanjan tarina on omalla tavallaan kiehtova kertomus siitä, miten Neuvostoliiton romahdus ja markkinatalous mursi myös vanhat arvot ja painoi kirjaimellisesti yhden vanhan moskovalaisen akateemisen suvun polvilleen rahan edessä. Tanja on doninrostovilainen ”naimakaupan” myötä Moskovaan päässyt nainen, Politkovskajan entinen naapuri, johon hän oli tutustunut jo 1980-luvun alussa. ”Siihen aikaan hän oli ollut alistettu, mutta nyt hän oli kuningatar. Hän näytti voitonriemuiselta ja elegantilta...” Tanjasta oli tullut ”uuden aikakauden onnellinen luomus”, menestyvä 50-vuotias liikenainen. Hän oli potkaisseut opiskelijatyön kanssa sängystä

yllättäneensä professorimiehensä ja hänen vanhempansa ulos heidän entisestä kodistaan, teettäneet kasvoleikkauksen ja hankkinut omien poikiensa ikäisen rakastajan.

Rikastunut Tanja myös ruokki ja vaatetti toisinaan Jegor Gaidarin taloudellisen šokkihoidon köyhyyteen suistamaa entistä miestänsä. ”Hän ei tehnyt sitä myötätunnosta. Tanja ruokki Andreita, koska kosto on suloista. Hän antoi tälle punaista kaviaaria, neuvostoaikojen luksussymbolia, johon hänellä oli nyt varaa. Andrei hotki, kunnes kaviaari tuli korvista. Hän ei edes punastunut nöyryytyksestä, koska oli niin nälkäinen. Välillä hän söi kirkon soppajonoissa ja teeskenteli uskovaista saadakseen ison annoksen. Hän oppi jopa tekemään ristinmerkin.”

Tanjan tarina on kertomus siitä, miten uuden Venäjän markkinavoimat mursivat intelligentsian 1990-luvun alussa. Torikauppiaina silloisen perheensä elättänyt Tanja kertoo tämän karun elävästi: ”Yhtenä kauniina päivänä yksinkertaisesti näytin hänelle (anopille), missä kaappi seisoo. ’Painu v...n!’ Ja mitä luulet, että sitten tapahtui? Ensimmäistä kertaa hän ei alkanut saarnata minulle. Se oli aivan uutta. Vallankumous tapahtui silmiäni edessä. Näennäisen lahjomaton, vanha moskovalainen älymystö oli murtumassa. Sen oli murtamassa raha, jota annoin anopilleni. Hän lakkasi saarnaamasta minulle, koska annoin hänelle ruokaa... Vähitellen koko porukka (perhe) oppi hymyilemään minulle ja jopa

kuuntelemaan tarkkaavaisesti, mitä minulla oli sanottavana. – Ja kaikki tuo vain siksi, että ruokin heitä kaikkia käymällä kauppaatorilla. Nautin siitä. Olin valmis jatkamaan sitä vain yhdestä syystä: saadakseni yhä enemmän rahaa. Lisää ja lisää, ja hukuttaakseni heidät tuohon rahaan, jota he niin halveksivat.”

Entä Putin? Tanja tiivistää

Miten demokratiaa viedään Venäjälle?

Sarah L. Henderson: *Building Democracy in Contemporary Russia: Western Support for Grassroots Organizations*. Ithaca & London: Cornell University Press, 2003. 229 s.

Venäläisen kollektiivisen toiminnan tutkimusta on pitkälti hallinnut kaksi lähestymistapaa: poliittiset mahdollisuusrakenteet ja kansalaisyhteiskuntateoriat. Poliittisten mahdollisuusrakenteiden analyysiä, jonka avulla on pyritty selittämään sosiaalisten liikkeiden syntyä, kehitystä ja vaikutusta mm. poliittiseen päätöksentekoon, on sovellettu erityisesti venäläisen naisliikkeen tutkimuksessa (mm. Caiazza, Amy, *Mothers and Soldiers. Gender, Citizenship and Civil Society in Contemporary Russia*. New York and London: Routledge 2002; Johnson, Janet, *Sisterhood versus “moral” Russian state: The postcommunist politics of rape. – Post-Soviet Women Encountering Transition*. Ed. Kuehnast, K. & C. Nechemias. Washington: Woodrow Wilson Center Press 2004, 217-240; Sperling, Valerie,

Jeltsinin ajan vaihtumisen Putinin ajaksi erinomaisesti. ”Jeltsin oli poissa ja hänen mukanaan menivät helppo raha ja kuherruskuukausi. Nyt vallassa olevat ihmiset ovat kyltymättömiä pragmaattikkoja ja minä olen yksi heistä. Sinä olet Putinia vastaan, mutta minä olen hänen puolellaan. Hän on minulle melkein kuin veli, ensin poljettu ja nyt ottamassa takaisin

Markku Kangaspuro

Organizing Women in Contemporary Russia. Engendering Transition. Cambridge: Cambridge University Press 1999).

Kansalaisyhteiskunta-lähestymistapa on ollut vielä poliittisia mahdollisuusrakenteitakin suosittumpi. Saatavilla on hyllymetreittäin kirjallisuutta, sekä venäläistä että läntistä, jossa pohditaan kansalaisyhteiskuntaa niin teoreettis-filosofisella kuin empiirisen tutkimuksen tasolla. Keskeisiä kysymyksiä ovat olleet mm. se, voiko Venäjällä puhua kansalaisyhteiskunnasta, ja jos voi niin missä merkityksessä ja miten sitä voi ymmärtää, mitata tai käsitteellistää. Eräänlaisena metakertomuksena kulkee pohdinta siitä, kuinka läntistä teoriannuodostusta voidaan soveltaa ei-läntisiin konteksteihin.

Yhdysvaltalaisen politiikan tutkijan Sarah L. Hendersonin *Building Democracy in Contemporary Russia* asettuu nimenaan kansalaisyhteiskuntakirjallisuuden jatkumoon. Se on ajankohtainen puheenvuoro venäläisen demokratian ja kansalaisyhteiskunnan tilasta